

Pölöskei Ferenc—Takács Ferenc: Dunántúli történetek

Személyes emlékezéssel kezdődik a könyv. A szerzők egy forró nyári napon a Bakony-széli Réde községhez tartozó Lesalja pusztára igyekeznek. Takács Ferencnek summás múltja, az uradalmi aratások elevenednek meg, Pölöskei Ferencnek pedig ez a táj a szülőföldje. Beszélgetés közben kikerülhetetlenek az összehasonlítások, hogy volt régen, milyen az élet ma. Így a „régmúlton tűnődve” születik meg a terv: végigjárni a gyermekkor és az ifjúság színtereit; megszólaltatni az embereket; mondják el ők maguk, milyen változásokon estek át az utolsó 40—50 évben.

A színhelyek eleve adottak, de csak az első pillantásra tetszik önkényesnek a szerzők életútjához igazodó kiválasztásuk, mert a dunántúli történetek nemcsak szereplőikre jellemzőek, hanem sorsukon keresztül jóval általánosabb érvénnyel szólnak hazánk utolsó fél évszázadáról. A történetek sajátosan dunántúliak. Nem csak a földrajzi helyzet meghatározó, hanem az uradalmi majorok, kiscfalvak és vidéki ipartelepек erre az országrészre jellemző megléte, különös társadalmi meghatározottsága teszi ezt.

Eredetileg háromrészes rádióműsorként hangzott el a kötet anyaga a Kossuth-adón. Nyomatásban jelentősen bővült. Gerincét továbbra is hangszalagra vett visszaemlékezések és vallomások alkotják, de a könyv sokkal gazdagabb és árnyaltabb tartalmú, mint a rádiósziociográfia volt. Terjedelmesebb a történeti írásos forrásokból származó kiegészítés is, amely a szóbeli anyagot nemcsak keretekbe fogja, hanem szemléletesebbé teszi, kiegészíti, mindenképpen mélyíti és színesíti a képet.

A kötet szerkezetileg két részre oszlik, a mezőgazdaságból és az iparból élők sorsának bemutatására. Csupán néhány kitérőt tesznek a szerzők. Az egyik, talán a legsikeresebb, a vidék nagymúltú alma materébe, a pápai református kollégiumba visz. De az az út is szorosan kapcsolódik a fő gondolatmenethez. A továbbtanulás és a társadalmi fölemelkedés egyik lehetőségét teszi mérlegre.

A parasztok, volt uradalmi cselédek, summások és gazdáik megszólaltatásában nagyobb teret kap a múlt, mint az ipari munkássággal folytatott beszélgetések során. A szerzők tudatosan törekedtek arra, hogy a régi mindennapoknak minél több oldalára, olykor a legellentétebb szemszögből, fény derüljön. Mi érdekelte őket leginkább? Lakás, munka, táplálkozás, viselkedés, öltözködés, szokások, társadalmi helyzet, alávetettség, a „kitörés” lehetősége — a Bakony alji és a Vasi-Hegyháton játszó történetek gyakran értékes néprajzi részletekkel színeződnek. Nemcsak a hajdani szegénység mondja el emlékeit, hanem megszólalnak az uradalom tisztviselői és belső emberei, például az egykori főszámvevő, a titkárnő, az intéző, a házitanító, a kertész, a gépkocsivezető, sőt egy Esterházy grófné és egy Károlyi grófnő is. Ők így, cselédek, beosztottjaik úgy látják a történelmet; 1945 után egészen másként alakult a sorsuk. A szereplők rétegzettebb fősorakozásával kifejezőbb a mezőgazdaságból élőkéről rajzolt kép, mint az ipari munkásokról és a gyári irodák tisztviselőiről. Az előbbi árnyaltabbá teszik azok a vallomások, amelyek őszintén idézik föl a földosztástól a termelészövetkezeti mozgalom megszilárdulásáig tartó nehéz időszak számos buktatóját és csalódásait. Ez a tény azonban semmit sem változtat azon, hogy az üzemek dolgozóit is számos igazságtalanság sújtotta, különösen a háborús években, mégis egyszerűbbnek és kevesebb zökkenővel terheltek látjuk életútjuk alakulását. Ugyanez a helyzet a jelenben is. Gondtalanabbnak, ellentmondásoktól inkább mentesnek látszik az élete azoknak, akik az iparban dolgoznak. Utalunk itt például a falu és a város ma is meglévő életmódbeli különbségeire vagy művelődési kérdésekre. Elgondolkodtató, hogy amikor a szerzők visszatérő makacs következetességgel megkérdezik az embereket életcéljukról, azok, kevés kivétellel, csak családalapításra, gyermekeik fölnevelésére gondolnak. Ez a „csak”

sok is, kevés is. Sok, mert a múltban ennek elérése óriási gond volt legtöbbjük számára. Kevés, mert a mai fiatalok számára ennek az igénynek — úgy véljük — nem a különös kívánságok, hanem a természetes, mindenkire általánosan érvényes dolgok közé kellene tartoznia. A különbségeknek az is oka, hogy a summás és gazdasági cselédek sokkal mélyebbről indultak és érkeztek mai vagyoni biztonságukba, a mindennapi kenyér asztalra kerülése legbensőbb világukban a régi görcsök miatt talán még mindig a legnehezebb kérdések közé tartozik, akár hajdan, gyerek- vagy ifjúkorukban, az életet meghatározó nagy élmények idején. A Duna menti ipartelepek (Komárom és Almásfüzitő üzemei) többségének nincs nagy múltja. Nem alakulhattak szilárd életmódbeli hagyományok sem, olyan szervek és jellegzetesek, mint a szomszédos pusztákon. Fontosságukat azonban aligha lehet kétségbe vonni. Itt ringott például a magyarországi kőolajfinomítás és a timföldgyártás bölcsője.

Pölöskei Ferenc és Takács Ferenc sajátos hangulatú és módszerű szociográfiát alkotott. Nemcsak a rádiózás meghatározó volta miatt. Munkájuk több vonásban eltér a hazai szociográfiáirás általános gyakorlatától. A mű nem „harcos”, sőt a szerzők érezhetően tompítják a szenvedélyeket, és személyes beavatkozásukat igyekeznek mindenütt rejtteni. Némelykor maguk is színre lépnek — nemcsak kérdezőként —, de ekkor is inkább embereiket beszéltetik, minthogy maguk irányítanak a történések fonalát. Gyakran élnek a kiáltó ellentétek egymás mellé állításával. Nemcsak életsorsok példáival, hanem olyan jól sikerült, hatásos betéttel is, mint a csóti hadifogolytábor és a közeli Esterházy-sírbolt szembeállítás. A szociográfiából azonban hiányoznak a „tűzások” és a helyzetek szenvedélyesség fokozott kiélezése, amivel gyakran élnek a hazai szociográfiák alkotói. Valószínű, hogy a szerzők visszahúzó alkata mellett a történeti nézőpont uralkodása halkította le a Dunántúli történetek hangját. Elsősorban nem a jelenért, hanem a múltért perelnek, de attól már távol lévén, higgadtan tehetik.

A történelem mérlegét a szerzők már az előszóban megvonják. Az eredmény és a világnézeti álláspont nem kétséges, de a részletes értékelést a dokumentumok alapján az olvasóra bízzák. Úgy véljük, ez a módszerbeli eljárás nem hibája a kötetnek, sőt az olvasói önállóságot növeli. Bár meg kell jegyezni, hogy az összekötő szövegek több helyen túl lazák, s ott a könyv vázlatos marad. Másutt viszont a számadatok vagy munkafolyamatok zsúfoltsága és a riportformához nem illő szakszerű részletezése (például az olajfinomításé) szárazzá teszik az olvasmányt. Feszíti a mű egységét, hogy az anyag bősége és érdekessége legalább három önálló szociográfia születésének lehetőségét hordozza magában, egy Rédéről, egy a Vasi-Hegyhátról és a komárom-almásfüzitői ipartelepekről szólót.

Szándékukban áll-e a szerzőknek folytatni a munkát vagy sem, erre nincs utalás könyvükben. A hazai szociográfiai irodalomnak a kötet így is nyeresége. Még inkább az lenne, ha akár a szerzőpáros, akár nyomukban mások további kutató- és gyűjtőmunkára vállalkoznának. Hiába írta meg Illyés Gyula a Puszták népét, a dunántúli majorok cselédeinek sorsát elhanyagolta a szociográfiai irodalom. (Tegyük hozzá, a történetírás és a néprajz is.) Ugyanez mondható el a vidéki ipartelepekről, amikre a munkásszociográfiai amúgy sem gazdag sorában vajmi kevés figyelem jutott. Az egykori szemtanúk, akik még össze tudják hasonlítani az ezerévenként is ritka, hatalmas változás tényezőit, egyre kevesebben élnek. Mind kevesebb az idő a megszólaltatásukra. (*Gondolat, 1976.*)

KÓSA LÁSZLÓ